

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. V св. 3-4

БЕОГРАД 1953

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Б.: У добри час!	81
2. М. Стевановић: Напоредна употреба инфинитива и презента са свезицом <i>да</i>	85
3. Ј. Вуковић: Граница слога и растављање речи на слоге	103
4. А. Белић: Поводом расправе проф. Ј. Вуковића	117
5. Р. Димитријевић: О једном случају употребе речи	126
6. Ђ. Ст. Радојичић: „Втори век“	131
7. М. Ајановић: „Независно“ сложена реченица и однос про- стих реченица у њој	134
8. Језичке поуке	148

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Ривта

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1953

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

О ЈЕДНОМ СЛУЧАЈУ УПОТРЕБЕ РЕЧИ

Употреба речи и израза са општим значењем доводи често до осиромашења нашега језика у лексичком, смислу. Употребљавајући такве речи место других са специфичним, адекватним значењем, ми сва значења ових других сводимо, такорећи, на једно, на оно значење које има употребљена, „општа“ реч. Тај процес таквог осиромашења језика огледа се нарочито у усменом изражавању, у свакодневном нашем говору, а одатле се, као верни податак живота, преноси и у писмено изражавање. Употреба речи и израза са општим значењем чини, осим тога, нашу мисао недовољно одређеном, па, према томе, и нејасном, што у крајњој линији значи нетачном. Међу таквим речима има и неких које се у први мах чине неопходним, а које, међутим, нису такве, и које, што је још важније, продирући у говорни и из њега у књижевни језик, наше изражавање на неки начин чине примитивним. Ево једног примера.

Данас се веома често чује и употребљава глагол *одвијати се* у некој врсти секундарнога, пренесеног значења (исп. и глаголску именицу *одвијање*). У том значењу тај глагол ћемо наћи употребљен кад год је реч о каквој радњи, о каквом процесу који је у току, који није завршен, него траје дуже времена. Ако обратимо пажњу на новинарски језик, рецимо, који је најближи говорном језику, ми ћемо, такорећи, на свакој страни и у свакој рубрици наићи на ту реч. Тако се вели: *Догађај се одвијао* филмском брзином; *Радња се* у том роману *одвија* на врло занимљив начин; *Сцена се* на улици *одвијала* без застоја; *Случај са украденом робом одвијао се* као на филму; *Разговори су се одвијали* у врло пријатној атмосфери; *Утакмица се одвијала*, или: *Игра се одвијала*, па чак, у једном извештају, и — *Музичке тачке су се одвијале*

једна за другом итд. Ма у којој вези било то, чим је реч о ком процесу, радњи, неком току, одмах се лако намеће тај глагол који ми, без оне потребне одговорности према језику којим говоримо и пишемо, уносимо и у књижевни језик. Стиче се утисак као да нема у нашем језику ниједне друге наше речи која би тај глагол у сваком поједином конкретном случају могла заменити.

Откуда оваква наметљивост овога глагола? Пре неких педесет година, и мање, глагол *одвијати се* у овом свом пренесеном значењу као да није био у употреби. Он је у том значењу ушао у употребу, природно, онда када су настале могућности за то, а то је од оног тренутка када је створен филм, филмска трака, на коју је била утиснута, снимљена каква радња, догађај, и која се, приликом приказивања филма, *одвијала* са колута на који је била *намотана, навијена*. Из основног примарног значења развило се и секундарно пренесено значење те речи. Када кажем да се филм *одвија* врло брзо, онда се тако формулисана мисао може двојачко разумети услед значења глагола *одвијати се* и именице филм. То може значити: 1) да се филмска трака врло брзо *одвија* са колута на који је намотана и 2), у вези са *одвијањем*, *одмотавањем* филмске траке, да се радња, догађај који је снимљен на филмској траци, брзо *развија*, да је радња жива динамична, напета, да тече без застоја, без епизода које би је кочиле. У сваком случају постоји изразита могућност двосмислености горње мисли. Двосмисленост је омогућена још и употребом именице филм, којна може да има двојачко значење: 1) реч филм може овде значити *филмску траку* и 2) она може значити *радњу, догађај* који је на филмску траку снимљен.

Овде лежи основа за фигуративност значења глагола *одвијати се*. Из ове метонимске везе радње која је снимљена на филмској траци и која се сазнаје путем *одвијања* те траке, то пренесено значење глагола *одвијати се* усвојено је за све горепоменуте случајеве и утврђује се као такво све више.

А да ли је то оправдано и правилно?

Глагол *одвијати*, и повратан глагол *одвијати се*, има своје основно значење враћања извесног предмета у његов

основни положај у простору, који је био измењен смањивањем његове површине у простору, или чега другог, што је било омогућено природом предмета, његовом гипкошћу, савитљивошћу или којом другом његовом особином која је допуштала промену његова положаја. Тако се може *одвијати* платно које је раније било на извештан начин *савијено* (у трубу или како друкчије); *конац*, *конопац*, који су раније били *савијени* или *намотани* око нечега; може се *одвити* хартија којом је био *увијен* какав предмет; *марама* којом смо *увили* врат; може се *одвити* завртањ који је био раније *увијен* у какав предмет и који има ту способност *увијања* итд. У сваком случају глагол *одвијати* и *одвијати се* има првобитно значење пружања у извесном простору, у једној димензији, у једном правцу.

Глагол *одвијати се* у горе наведеним примерима значи, међутим, догађање нечега *у времену*, *у временском току нечега*, — дакле ток неке радње која траје дуже времена.

Не улазећи у анализу питања да ли је могућно овакво преношење значења у језику у смислу проширивања изражајних могућности у вези са овим глаголом (а та би анализа била врло занимљива), ми мислимо само да укажемо на неодређеност слике, претставе која се добија употребом овог глагола, на једностраност и непрецизност његовог значења баш у вези са њим као са неком општом изражајном етикетом.

Аналогно овом основном значењу пружања у простору у једном правцу, у једној димензији, — и у пренесеном свом значењу овај глагол чува нешто од тог свог значења. Кад кажемо, на пример, да се игра одвијала веома живо (типичан новинарски стил!), ми онда имамо претставу само извесног временскога тока, извесног временског „пружања“, да тако кажемо, такође у једној линији, у једном правцу.

Узмимо сада други глагол који је чешће у употреби у значењу глагола *одвијати се*. То је глагол *развијати се*. Постоји ли каква разлика у значењу међу њима? Да ли је шире, свеобухватније по квалитету радње која се догађа, а не само по времену, када се каже да се игра *развијала* веома живо или да се она *одвијала*. Изгледа да постоји, и ту ни-

јансу да је префикс и једном и другом глаголу. Разлика је (да узмемо глаголе са сличним значењем) као кад се каже *одмотати* нешто и *размотати* нешто: *одмотати* значи пружати у једном правцу; *размотати* пружати у више праваца, у свим правцима. *Одговарати* је уже значење у оквиру значења говора; *разговарати* је свакако шире; *одговор* је увек у вези са извесним постављеним питањем; *разговор* то није: он је шире постављен говор, разноврснији, слободан, који није везан за каква питања. Исто тако и: *одвући* и *развући*; *одлетети* — *разлетети* се; *однети* — *разнети*; *одувати* — *раздувати*; *одводити* — *разводити* итд. Префикси уз ове глаголе нијансирају значење основног глагола, па је тај исти случај и са нашим глаголима *одвијати се* и *развијати се*. И отуда је, чини нам се, много верније и у вези са сликом богатије употребити за неке од ових случајева овај други глагол: *развијати се* него *одвијати се*.

Погледајмо даље. Зар није тачно и лепо нашим језиком речено кад се вели: *Битка се развијала* на бојном пољу свом жестином, а оскудно и уско ако се место тога каже: *Битка се одвијала* свом жестином. У првом случају имамо слику развоја битке и у простору, ширини, и у времену, такође шире схваћено, у другом — слику догађаја само у времену. Ако кажемо: *Радња се у роману (или драми, или филму) развија* на врло занимљив начин, слика је несумњиво квалитетно богатија, потпунија јер квалификује радњу и у њеној ширини догађања и у снази.

Међутим, ни замена глагола *одвијати се* глаголом са истом основном и другим префиксом није потребна. Зашто сиромашити језик? Зашто сводити оне многобројне изражајне могућности на једну, и од специфичног, одређеног, прецизног стварати опште, неодређено, непрецизно, богату слику чинити тако сиромашном? Постоје лепе, народне речи, тачне, у свему адекватне за изражавање процеса о коме је реч у наведеним примерима у почетку. Тако се сасвим лепо може рећи да догађаји који се приказују на филму *теку, следују један за другим, нижу се* филмском брзином — ако се жели указати на њихову сукцесивност збивања у времену; да се сцена на улици *догађала, дешавала* без застоја; да се слу-

чај са украденом робом *догодио*, *десио* као на филму; да су се разговори *водили* у пријатној атмосфери; да се утакмица *играла*, или игра да је *текла*, *протицала*; да су се музичке тачке *низале*, *следиле* једна за другом итд. Глагол *одвијати се* ту је, свакако, непотребан код ових других наших речи, то је јасно, и потискивање њихово глаголом *одвијати се* није оправдано ни са гледишта језичког богатства ни са гледишта језичке прецизности.

Овом приликом, баш у вези са употребом овог глагола и других речи са општим значењем, сматрамо да је подесно дати и једну посебну напомену. Има људи који се боре за „слободу“ језичког развитка у свему. Неразумно је стављати бране развитку језика, веле они; језик има свој природан ток и свако спречавање тога тока значи насиље, извесно скретање од природности његова развитка, изопачавање његове природе у извесном смислу. Ове мисли су тачне, али, ма колико то парадоксално изгледало, намећу и извесна ограничења. Стављати бране ономе што је у процесу стварања језика добро, тачно, правилно, ономе што је настало из добрих извора, на основу правилног и тананог језичког осећања, одиста је неразумно и значи насиље. Али и језик у свом развитку има своје странпутице, које треба исправљати, има грубости и неравнина, које треба гладити, има сировости, које треба култивисати. Добри писци и време које је „мајсторско решето“ увек ће одредити ону природну и потребну меру свему ономе што претставља ма какву производљивост, настраност, накарадност или насиље. А кад велимо добри писци и време, ми не мислимо само на оно што је сада и што долази, но и на оно што је прошло и што је усвојено добром употребом као добра језичка традиција. И у стварању нових речи или нових значења речи које већ постоје треба водити рачун о ономе што је већ створено у језику, што је усвојено и што претставља правилно језичко осећање и језичку основу.

Р. Димитријевић